

ГРАМАТИКА

Курочка С.

– учитель іноземної мови (англійська) загальноосвітньої школи
I–III ступенів № 16 м. Костянтинівки

УДК [811. 111 + 811.161.2]’367.32

НЕПРЯМІ СПОНУКАЛЬНІ РЕЧЕННЯ З ПРЕДИКАТАМИ У ФОРМІ ДІЙСНОГО Й УМОВНОГО СПОСОБІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено зіставному аналізу граматичних і прагматичних особливостей непрямих спонукальних конструкцій з предикатами у формі дійсного й умовного способів як одного з виражальних засобів волевиявлення мовця. У науковій розвідці окреслено теоретичні аспекти функціонально-модальної категорії спонукання в сучасній лінгвістиці; виокремлено подібні й відмінні моделі спонукальних конструкцій з досліджуваними предикатами; представлено прагматичну характеристику таких синтаксичних одиниць з позиції порівняльної типології.

Ключові слова: категорія спонукання, непрямі спонукальні речення, мовленнєва ситуація, контекст, умовний спосіб, дійсний спосіб, предикат.

Курочка С.

– учитель иностранного языка (английский) общеобразовательной
школы I–III ступеней № 16 г. Константиновки

КОСВЕННЫЕ ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ФОРМЕ ИЗЪЯВИТЕЛЬНОГО И СОСЛАГАТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена сравнительному анализу грамматических и прагматических особенностей косвенных побудительных конструкций с предикатами в форме изъявительного и сослагательного наклонений как одного из способов выражения волеизъявления говорящего. В статье очерчены теоретические аспекты функционально-модальной категории побуждения в современной лингвистике; проанализированы схожие и отличительные модели побудительных конструкций с исследуемыми предикатами; представлена прагматическая характеристика таких синтаксических единиц с точки зрения сравнительной типологии.

Ключевые слова: категория побуждения, косвенные побудительные предложения, речевая ситуация, контекст, сослагательное наклонение, изъявительное наклонение, предикат.

Kurochka S.

– English Language Teacher, Comprehensive School 16, Kostiantynivka

INDIRECT SPONTANEOUS SENTENCES WITH PREDICATES IN THE FORM OF REAL AND CONDITIONAL MOOD IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The article is devoted to a comparative analysis of grammatical and pragmatic features of indirect inductive constructions with predicates in the form of actual and conditional methods as one of the expressive means of expression of the speaker. In scientific research the theoretical aspects of the functional-modal category of induction in modern linguistics are outlined; Similar and distinctive models of inductive constructions with predicate predicates are singled out; a pragmatic description of such syntactical units from the position of comparative typology is presented.

Key words: *induction category, indirect induction sentences, speech situation, context, conditional method, prescriptive method, predicate.*

Постановка проблеми. Останнім часом мовознавці вважають пріоритетними дослідження не системно-структурних аспектів мови, а її функціонування як засобу спілкування. Це зумовлено тим, що «описовий системно-мовний підхід, який мав свого часу позитивні результати, на сьогодні не спроможний здійснити комплекс вивчення діалогу як продукту мовленнєвої діяльності» [1, с. 21]. Від другої половини минулого століття започатковано формування концепцій, згідно з якими визначальним є аналіз мовленнєвої компетенції як значущого складника життєдіяльності індивіда. З огляду на це неабиякого значення набувають такі теоретичні положення, як комунікативна ситуація, комунікативний (мовленнєвий) акт і його учасники, їх соціальні ролі, статуси тощо. Така зміна теоретичного спрямування розширила емпіричне коло лінгвістичного інтересу, посприяла зосередженню уваги науковців на спонукальних реченнях, які за семантико-прагматичними властивостями щільно пов'язані з комунікативною ситуацією. Від умов і різноманітних характеристик комунікативного акту залежить правильна інтерпретація таких речень, зацікавлення ними дослідників можна пояснити посиленою увагою до суб'єктивного складника мови, що потребує семантичного аналізу категорії способу, модальних дієслів, синтаксичних одиниць тощо. Зіставний аналіз у лінгвістичній площині вможливорює краще усвідомлення й засвоєння насамперед рідної мови, сприяє розвитку таких наукових напрямів, як міжкультурна комунікація, лінгвокультурологія, порівняльна прагмалінгвістика, порівняльний аналіз дискурсу, порівняльна соціолінгвістика тощо. Актуальним на сьогодні залишається типологія вивчення функціонально-семантичного й комунікативно-прагматичного аспектів мови, саме тому неабиякого значення набуває порівняльний аналіз системи засобів вираження спонукування в українській та англійській мовах, вияв моделей конструкцій як вербалізаторів спонукальних речень.

Аналіз останніх досліджень. Початковим етапом порівняльного вивчення спонукування був аналіз наказового способу (Н. Головіна, Ю. Жлуктенко, В. Каліущенко, І. Корунець, В. Ушакова й ін.). Мовознавці досліджували парадигму наказового способу, виокремили ядерні й периферійні форми імператива, його граматичні й лексико-граматичні синоніми (О. Володін, В. Храковський, Н. Швидка й ін.). Аналіз спонукальних мовленнєвих актів – подальший етап дослідження категорії спонукування (Л. Бережан, О. Бондарко, А. Вежбицька, Г. Дрінко, Т. ван Дейк, А. Дорошенко, Г. Ейгер, Т. Карлсон та ін.). Отже, важливим напрямом вивчення спонукування є дослідження її як категорії, у якій особливо вияскравлено комунікативно-прагматичну функцію мови.

Метою статті є порівняльний аналіз конструкцій з предикатами у формі дійсного й умовного способів як виразників категорії спонукування в українській та англійській мовах. Для досягнення мети передбачено

виконання таких завдань: 1) з'ясувати теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонування в сучасній лінгвістиці; 2) виявити схожі й відмінні моделі спонукальних речень з дієсловами у формі індикатива й умовного способу; 3) представити прагматичну характеристику зазначених синтаксичних одиниць з позиції порівняльної типології.

Виклад основного матеріалу. Визначальним критерієм виокремлення видів конструкцій за модальністю слугує розмежування внутрішньо- й зовнішньосинтаксичної структури речення. Перша співвіднесена з різновидом структурної схеми й підпорядкована мовним вимірам граматичного ладу, другу формують переважно дві синтаксичні категорії – модальність і час [8, с. 109]. Модальні відношення, що вказують на співвіднесення висловлення з об'єктивною дійсністю з позиції мовця, зреалізовано в певній мовній формі. Модальність притаманна будь-якому висловленню, і тому її разом з предикативністю вважають основною категорією, що формує речення як відносно закінчену думку «про відображений ним «шматочок» позамовної дійсності» [3, с. 41].

Спонування, як форма емоційно-вольового оцінювання реалій, перебуває в площині модальних відношень, що має вияв в адресованій співрозмовнику чи групі співрозмовників вимозі такої дії чи поведінки, яка б забезпечила відповідність між основним змістом спонукального речення й дійсністю.

Науковці кваліфікують спонукальну модальність як особливу категорію, визначення місця й статусу якої тривалий час було неоднозначним. Загальноприйнятим є залучення її до ірреальної модальності, оскільки дія в спонуванні є нереалізованою під час проголошення, тому, на думку Ю. Жлуктенка, вважати її складником нереальності проблематично [7, с. 72]. Згідно з іншою позицією спонукальну модальність вилучають з площини проблематичності й ірреальності на підставі того, що в мовній модальності мають вияв не лише судження про можливе, дійсне, необхідне, а й воля, наміри, прагнення у вигляді прохань, наказів, порад, заборон тощо. Синтаксисти пропонують це трактувати як модальність відображення, що охоплює індикативну, потенційну, проблематичну й ірреальну модальність і модальність наміру: спонукальність й оптативність (бажальність) [11, с. 108–112].

Взаємодію модальності й прагматики в категорії спонування трактують по-різному: 1) як модальну категорію (спонукальні речення не визначають як особливий функціональний вид, а залучають до складу розповідних). Це призводить до нівелювання їх структурних і семантичних особливостей. Саме виражене волевиявлення протиставляє спонукальні висловлення іншим і є підставою для опозиції спонукальність – неспонукальність [9, с. 174]; 2) як функціонально-модальну категорію. Така позиція потребує, по-перше, аналізу засобів вираження спонукальної модальності, по-друге, дослідження тих

комунікативних різновидів речень, у яких актуалізовано семантику волевиявлення.

Конфігурацію категорії спонукання утворюють ядерні й периферійні структурно-семантичні моделі синтаксичних одиниць. Ядерну зону формують конструкції, спеціально призначені для вираження волевиявлення (з предикатом у формі наказового способу другої особи однини й множини, третьої особи однини й множини, з перформативними дієсловами). До периферії зараховують речення, для яких вираження спонукання не є первинною функцією, тобто висловлення набуває такого прагматичного навантаження залежно від ситуації чи контексту [9, с. 174] завдяки особливій спонукальній інтонації. Таку функцію можуть виконувати й конструкції з дієсловами у формі дійсного й умовного способів.

Зазначені неспеціалізовані засоби вираження спонукання притаманні як українській, так й англійській мові. Моделі спонукальних конструкцій з дієсловами дійсного способу мають схожу структуру в обох мовах, відмінною є частотність функціонування тієї чи тієї моделі. Як зазначає Т. Акімова, особливість індикативних форм полягає в тому, що вони переважно вживаються в поширених простих і складних реченнях, де їх наказову інтерпретацію забезпечує контекст, а імперативні форми – у непоширених простих реченнях [1, с. 43]. Індикативні спонукальні висловлення обмежені художнім і публіцистичним стилями. В українській мові такі синтаксичні одиниці дорівнюють 5,2% від загальної номенклатури структурних різновидів спонукальних речень [12, с. 143], в англійській відповідно – 2,3% [6, с. 66].

Як українці, так і британці послуговуються моделями речень з дієсловами у формі дійсного способу другої особи теперішнього чи майбутнього часу (Vpres., Vfut.), коли вони не мають сумнівів щодо обов'язкового виконання дії. Напр.: – *Гнате! Коли б я не прийшла надвечір, занесеш вепрекові. Розтовчеш у цеброві бараболі і змішаєш з грисом* (У. Самчук. Марія); ...*Ти, Демку, ніде не волочися, виведеш йому коні, напоїш і нехай пасе* (У. Самчук. Марія); *Хай там хтось за тебе одгортає, підеш у двір...* (В. Винниченко. Уміркований та щирий); *You'll do double home work to night* (A. Cronin. The Citadel) – Сьогодні ввечері ти зробиш замість одної; *You'll read a chapter of you Bible every day* (A. Cronin. The Citadel) – І щодня будеш прочитувати по главі з Біблії тощо.

В англійській мові конструкції Vfut. вживають переважно для спонукання до сумісної дії, напр.: *We'll go to him together tomorrow morning* (J. Galsworthy. End of the Chapter) – Поїдемо до нього завтра вранці. Такі спонукальні речення мають інтенційне значення поради, прохання, пропозиції, вимоги.

Англійській мові не притаманні спонукальні речення з індикативом у формі минулого часу. В українській функцію волевиявлення можуть виконувати дієслова минулого часу (Vpast), зокрема імперативної

семантики в певному контексті набувають дієслова односпрямованого руху (*піти, поїхати, побігти* тощо), а також дієслова, що позначають початкову чи кінцеву фазу руху (*рушити, торкнутися, піднятися, узяти, почати, скінчити*). Напр.: *...Кому перса дівочі, кому смерть серед ночі, Щоб тебе доля побила...* (І. Драч. Лист до калини), *Пішла! Живо!* (В. Винниченко. Уміркований та щирий). Подібні речення мають значення дії, яку потрібно негайно виконувати. У таких синтаксичних одиницях адресат невербалізований, мовна ситуація і контекст уможливають його визначення. Форми минулого часу індикатива виражають різні види спонукання, забарвлюють мову розмовним, фамільярним відтінком. Такий засіб вираження волевиявлення посилює категоричний вид спонукання (вимогу, наказ, команду), зрідка може мати значення пропозиції, запрошення: *... А ось коли посилаватимуть до боцмана, щоб випросив у нього шматок ватерлінії, то тут спершу подумай, бігти, бігти не спіши* (О. Гончар. Тронка). Особливість дієслів множини минулого часу полягає в тому, що спонукальні конструкції переважно є маніфестантами соціативної дії: *Пішли пристрілюватись* (О. Гончар. Прапорonosці); *Пішли, землячки, на султана працювати* (О. Вишня. Вишневі усмішки). Проте порівняно з власне імперативними соціативними конструкціями вони, на нашу думку, мають семантику «негайно почати виконувати дію». Такий різновид речень не властивий для англійської мови.

Спонукальні конструкції з індикативом теперішнього й майбутнього часу функціонують у неофіційному мовленні (розмовний, художній, публіцистичний стилі) для вираження наказу, команди, вимоги, прохання; є семантико-синтаксичним еквівалентом власне імператива (дієслова наказового способу другої особи однини й множини).

Діяльність мовця – це сукупність конкретних мовленнєвих ситуацій, у яких передбачено реалізацію суспільних функцій мови. Умови конкретної ситуації вможливають вияв закономірностей функціонування мовних форм, з'ясування семантики вислову під час комунікації. Мовленнєва ситуація може мати вираження в контексті (лексичному, граматичному, синтаксичному), що дозволяє вирізняти семантично регулярно повторювані елементи, які взаємодіють з формою наказового способу, об'єктивуючи певне часткове спонукальне значення, його різновиди. Залежно від синтаксичного контексту й ситуації умовний спосіб може бути виразником спонукальної інтенції, що й засвідчують автори Словника лінгвістичних термінів: «Умовний спосіб означає дію бажану або можливу за певних умов... Різновидом умовного способу в українській мові є спонукальний і бажальний. Спосіб спонукальний за формою не відрізняється від умовного, але має значення наказового з пом'якшеним виявом цієї семантики» [4, с. 283]. В українській мові засобом вираження умовного способу є дієслівна форма минулого часу з часткою *би* (б), напр.: *Ти б пішов погуляв де, синку, а то мо, спочив би ліг...* (І. Багряний. Тигролови); *Коли б ти заспівала пісні, а я послухав, і більше нічого не бажаю собі* (У. Самчук.

Марія); *Мовчиш очарований? Хоч би сказав що...* (У. Самчук. Марія). *Ви б краще йшли до церкви, аніж галакати про телячі діла* (М. Стельмах. Дума про тебе). Дієслівні форми умовного способу як виразники спонування можуть у певному контексті набувати значення поради, прохання (зокрема й наполегливого), побажання, пропозиції, зрідка докору, вимоги. Мовець вважає, що виконання запропонованої дії покращить ситуацію як для адресата при пораді, так і для мовця при проханні.

В англійській мові наявна значно більша кількість моделей спонукальних конструкцій з предикатом умовного способу, які вирізняються частотністю функціонування. Одні з них стандартизовані, із сталою семантикою ірреальності, інші можуть мати й реальне значення, тому менше формалізовані й потребують конкретизаторів, зокрема *if, if only, even if*. Г. Дрінко виокремлює кілька таких моделей: *Pron. (N)'d better + Vinf* (30,8%), *Want + Complex Object* (1,5%), *Pron. (N) + would rather + Vinf* (1,5%), *If I were you* (6,6%), *I wish* (5,2%), *I mod.* (50,7%), *I'd like* (3,7%) [6, с. 79]. Найуживанішою є модель *Pron. (N) + had better*, яка реалізує спонукальну семантику в розповідних реченнях із займенником *you*: *Perhaps you'd better read the thing* (J. Galsworthy. End of the Chapter) – Тобі, слід би прочитати це; *You'd better go away* – Вам краще б поїхати. Регулярне використання подібних конструкцій із семантикою волевиявлення призводить до нівелювання *better* і перетворює лексему на функціональне слово. Такі синтаксичні одиниці набувають особливих ознак, а саме: а) можливість уживання *better* без *had*; б) ізольоване вживання *better* у препозиції щодо спонукального речення; в) рухомість *better* у структурі спонукальної конструкції; г) за умови залучення до неспонукальних речень як функціональне слово *better* надає їм спонукальної семантики. В англійській мові предикати у формі умовного способу можуть мати значення сумісної дії або волевиявлення, спрямованого до третьої особи, напр.: *Dinny, we'd better go up* (J Galsworthy. End of the Chapter) – Діні, нам мабуть, пора наверх. Загалом непрямі спонукальні висловлення з дієсловом умовного способу мають такі параметри: в англійській мові дорівнюють, на думку Г. Дрінко, 2,4% [6, с. 79], в українській, як зазначає Н. Швидка, – 2% [12, с. 143] від загальної кількості спонукальних конструкцій.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**: 1) непрямі спонукальні речення з індикативом (*Vpres., Vfut., Vpast.*) є частотнішими в мовленні українців; 2) спонукальні висловлення з індикативом *Vpast.* не властиві для англійськомовної картини світу, вони притаманні українстиці; 3) спонукальні конструкції з предикатами у формі умовного способу однаково поширені в обох мовах, відмінність полягає в кількісному показнику моделей таких структур; 4) англійська мова значно багатша на такі виразники непрямого спонування.

Перспективними вважаємо завдання систематизації засобів вираження спонування в українській та англійській мовах, визначення подібних і відмінних моделей конструкцій як виразників спонукальної семантики.

Література

1. Акимова Т. Г. Типология императивных конструкций. Санкт-Петербург: Наука, 1992. 301 с.
2. Бархударов Л. С., Штелинг Д. А. Грамматика английского языка. Москва: Высш. школа, 1963. 428 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва: Высш. школа, 1986. 640 с.
4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
5. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Наука, 1970. 767 с.
6. Дрінко Г. Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Горлівка, 2005. 182 с.
7. Жлуктенко Ю. О. Порівняльні дослідження. Київ: Наук. думка, 1981. 365 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. Донецьк: Дон НУ, 2001. 662 с.
9. Корди Е. Е. Вторичные функции высказываний с модальными глаголами. *Типология и грамматика*. Москва: Наука, 1990. С. 174–180.
10. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: навч. посібник. Київ: Либідь, 1995. 239 с.
11. Мекеко Н. М. Сопоставительный анализ функциональных единиц речевого этикета тематической группы «Пожелание» в английском и русском языках. Москва: Наука, 2001. 207 с.
12. Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонування, функції: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Слов'янськ, 1998. 195 с.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Ясногурська Л.

– кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету

УДК 811.111'1

КОНЦЕПТИ «TOLERANCE» ТА «PATIENCE» В ПАРЕМІОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу паремій, які репрезентують концепти «tolerance» і «patience» в англійській мові. Сучасна когнітивна лінгвістика актуалізує вивчення концепту, оскільки в його структурі відображаються функціонально значущі для відповідної культури ознаки. Будь-який концепт реалізується через мовні одиниці. У статті представлено докладну інформацію щодо структури двох концептів англійської мови, зокрема здійснено семантико-етимологічний аналіз слова «tolerance» – назва концепту «tolerance» і слова «patience» – назва концепту «patience».

Ключові слова: концепт; толерантність; паремія; поле; ядро; периферія; когнітивна лінгвістика; етнос; номінант; репрезентант; етимологічний аналіз.

Ясногурская Л.

– кандидат филологических наук, преподаватель кафедры
иностранных языков Ровенского государственного гуманитарного
университета

КОНЦЕПТЫ «TOLERANCE» И «PATIENCE» В ПАРЕМИОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена анализу паремий, представляющих концепты «tolerance» и «patience» в английском языке. В современной когнитивной лингвистике актуальным является изучение концепта, поскольку в его структуре отражаются признаки, функционально значимые для соответствующей культуры. Любой концепт реализуется в языковых единицах. В данной статье представлена подробная информация о структуре данных концептов в английском языке, подается семантико-этимологический анализ слова «tolerance» – имени концепта «tolerance» и слова «patience» – имени концепта «patience». Цель данной работы – изучение концептов «tolerance» и «patience», отраженных в паремиологии английского языка. Задача работы – выявление и описание структуры паремиологических концептов; разделение на ядерную и периферийную зоны поля концептов «tolerance» и «patience»; выявление понятийных характеристик концептов; проведение этимологического анализа репрезентантов данных концептов, а также распределение пословиц и поговорок по различным группам, которые представляют концепты «tolerance» и «patience». Поставленные цели и задачи определили выбор в качестве материала исследования поговорки и пословицы английского языка. Именно пословицы и поговорки, которые являются носителями культуры и мудрости народа, позволяют представить идеалы и ценности этноса.

Ключевые слова: концепт; толерантность; паремия; поле; ядро; периферия; когнитивная лингвистика; этнос; номинант; репрезентант; этимологический анализ.